

sa karşılığında bir indirim talebinde bulunamaz. Fakat dilerse akdi bozar ve kusurlu malı iade ederek karşılığında verilenleri geri alır. Eğer malın ayıbı bilindiği halde gizlenmiş ise bundan zarar görecektir tarafın hıyârü'l-ayb hakkı yanı sıra aldatma sebebiyle de akdi bozma hakkı vardır. Her iki durumda da "vâki zararın izâle edilmesi" kaidesinden ve mağdur olan tarafın başlangıçta bilmediği bu ayıba rızâsının bulunmadığı, daha doğrusu tarafların rızâsının akid konusu mal ve hizmetin her türlü ayıptan uzak olması esasına dayandığı noktasından hareket edilmektedir.

Hangi malda ne miktar eksiklik ve bzukluğun ayıp sayılacağı hususu tamamıyla cemiyetin kıymet ölçüsü ve telakkilerine bağlı örfî bir meseledir. İslâm hukukuna dair yazılmış eserlerde örnek kabilinden söz konusu edilen ayıplar akde, akid konusunun cinsine ve kullanım alanına bağlı olup bu da toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte satın alınan evin çürük, hayvanın kör, tarlanın çorak, kitabın eksik olması, kiralanan değirmenin suyunun kesilmesi, işçinin hastalanması gibi ârizî durumlar, akidden ve akid konusundan beklenen menfaati engellediği veya en azından eksilttiği için kaynaklarda öteden beri ayıp sayılmış ve bundan zarar görecektir olan tarafa akdi bozma hakkı tanınmıştır.

Ayıba göre daha sübjektif bir karakter taşıyan ve genellikle akid konusundan değil de taraflardan kaynaklanan özürler (mâzeret) sebebiyle akidlerin feshedilmesi hususu tartışmalı olmakla birlikte, hukuken ayıp sayılan bir eksiklik veya fazlalığın mevcudiyeti halinde akdin feshedilebileceği, hemen hemen bütün İslâm hukukçuları tarafından benimsenmiştir. Ancak fesih hakkının hangi durumlarda sona ereceği veya sona ermiş sayılacağı hususu her akdin nevine göre bazı farklılıklar gösterir. Mesele alışveriş akidinde müşteri ayıbı bile rek ve ayıba râzî olarak malı almış veya bu malda tasarruf yaptıktan, ayıp muhayyerliği hakkı doğduktan sonra bu hakkından açıkça veya delâleten vazgeçmişse, ayıp izâle edilmiş, mal yok olmuş veya malda ciddi değişiklik ve ilâveler vuku bulmuş ve böylece malın iadesi maddeten veya hukuken imkânsız hale gelmişse... bu ve benzeri durumlarda artık müşterinin alışveriş akdini feshedip malı geri vermesinden söz edilemez. Belki, haklı olduğu ölçüde, zararının karşılanması yönüne gidilir.

Akid yapılrken mal sahibinin çıkacak ayıptan sorumlu olmayacağını (berâet) şart koşması geçerli olmakla birlikte bu şartın hangi ayıpları kapsayacağı hususu İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır. Çoğunluğa göre, sadece o anda mevcut ayıptan sorumlu olunamayacağı ileri sürülebilir. Akid sonrası ve kabz öncesi ortaya çıkacak ayıpta sorumluluk devam eder. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre ise bu şart her iki nevi ayıbı da kapsar. Ancak akdi emniyetin sağlanması ve beklenmedik zararın önlenmesi için mutlak sorumsuzluk şartının değil, sadece bilinen mevcut ayıptan veya mahiyeti ve sınırları önceden belirlenebilir müstakbel ayıptan sorumsuzluk şartının geçerli kabul edilmesi, böylece hile ve haksızlığa imkân tanınmaması gerekir.

Eşyanın kusursuz ve ayıpsız olması asıl olup ayıp sıfat-ı ârizâ olduğu için bu konuda ispat yükü, ayıbın mevcudiyetini ileri süren tarafa aittir. Akde konu teşkil eden mal veya hizmetteki ayıbın ne zamandan beri mevcut olduğu, ayıp sayılıp sayılmayacağı gibi hususlarda taraflar arasında anlaşma sağlanamazsa ayıbın İslâm hukukunun ispat ve muhâkemat usulü çerçevesinde tesbit ve ispatı mümkündür. Açıkça görülen ayıpların yanı sıra ancak doktor, veteriner, mühendis gibi uzmanların tesbit edeceği ayıplar, sadece kadınların bilebileceği ayıplar ve bir de kullanma ve deneme sonucu anlaşılabilen ayıplar mevcuttur. Bu sebeple ayıbın tesbitinde müşahe-de, bilirkişi, şahit, tecrübe veya sadece kadınların şahitliği gibi vasıtalarla başvurulur.

BİBLİYOGRAFYA :

Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 91 vd.; İbn Rüşd, *Bîdâyetü'l-müctehid*, Kahire 1975, II, 192 vd.; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, Kahire 1315-18, VI, 2 vd.; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Kahire 1386/1967, IV, 25 vd.; *Mecelle*, md. 336-355, 513-521; Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, II, 364-416; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 331-352.

ALİ BARDAKOĞLU

□ AHLÂK. İslâm cemiyetinin ortak ve objektif ahlâk kurallarına aykırı olan, başkalarının kınamasına yol açan tutum ve davranışlara ayıp denir.

Ayıp, klasik İslâm ahlâkı alanındaki kitaplarda daha çok "uyübü'n-nefs" (nefsin ayıpları) şeklinde geçer ve bütün ahlâkî kusurları içine alır. Ayıp sayılan bir davranış, genellikle, benimsenen ve faydasına inanılan sosyal kaidelerin ihlâline yol açtığı için, hukukî bir müeyyidesi bulunması bile ayıpla ve yerme diye

adlandırılan dinî - sosyal müeyyidelerle karşılaşır ve bunlar kişide utanma ile pişmanlık hislerini doğurur; bu sonuçlar da onu nefsinin ayıplarını düzeltmeye yöneltir. Bu ise kişinin tecrübelerden faydalanarak kendini bir nevi eğitmesidir. Hz. Peygamber, "Bütün insanlar hata işler, ancak hata işleyenlerin en hayırlısı hatalarından dönendir" (Tirmizî, "Kıyâmet", 49) anlamındaki hadisi ile bu eğitimin dinî-ahlâkî değerini göstermiştir.

Genellikle ahlâk kitaplarının ilk bölümünü teşkil eden "ma'rîfetü'n-nefs" (kendini tanıma), ahlâk eğitiminin ilk ve en önemli şartıdır. Zira, "insan ayıplarını bilirse bunları gidermesi de kolaylaşır" (Gazzâlî, III, 64) ve böylece "kendi ayıpları yüzünden başkalarına kızmak zorunda kalmaz" (Mâverî, s. 344). Gazzâlî, nefsin ayıplarını tanımanın ve onları gidermenin başlıca yollarını şöyle sıralar: 1. Bilgili, basiretli, nefislerin gizli ayıplarını sezebilen üstatlardan faydalanmak; 2. Zeki, dürüst, ayıplarımızı gören ve düzeltmimize yardımcı olan dostlar edinmek; 3. Düşmanlarımızın tenkitlerini ayıplarımızı keşfetmekte fırsat saymak; 4. Başkalarında gördüğümüz ayıpları kendi nefsimizde de aramak. Bu tavsiyelerden son üçü İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-ahlâk*'ında da yer almaktadır. Ancak o, Galen'den aldığı ikinci tavsiyenin gerçekleştirilmesini pratikte imkânsız görmekte, yine Galen'e nisbet ettiği üçüncü yolu daha faydalı bulmakla birlikte, Kindî'nin muhtemelen bugün mevcut olmayan bir eserinden naklettiği dördüncü yolu ötekilerden daha faydalı görmekte; ayrıca, "İşiğiyle ayı aydınlatan güneş gibi erdemlerimizle başka insanlara yararlı olmalıyız" anlamındaki sözü dolayısıyla Kindî'yi takdir etmektedir.

İslâm ahlâkçıları, ayıp sayılan davranışları herkesin gözü önünde işlemenin gizlisine göre daha kötü olduğunu ısrarla belirtmişler, kişinin ayıplarını insanlardan saklamasının ve toplumdan bu tür davranışlar karşısında duyurulması olmasının önemi üzerinde durmuşlardır. Hz. Peygamber, Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde ("Tefsîr", 6) yer alan uzun bir hadisinde bu içtimâî hassasiyetin kaybolması ile belirecek ahlâkî buhranın sosyal çöküntülere yol açacağına işaret etmiştir. Ancak İslâm ahlâkına göre, ayıplanma veya başka herhangi bir içtimâî baskıya mâruz kalma endişesiyle kötülükten kaçınmak kişiye fazilet kazandırmaz. Hiçbir ayıp Allah'a gizli kalamayacağından insan öncelikle O'ndan haya

etmeli ve imkân ölçüsünde kendi kusurlarını düzeltmelidir. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tevbe sûresinin 111. âyetini telmih ederek Allah'ın cennet karşılığında müminin nefsinin satın aldığı hatırlar; müminin, karşılığını eksiksiz, kusursuz almak isterken nefsinin ayıplarıyla birlikte vermeye kalkışmasını mürüvvete aykırı görür* (*Medâric*, II, 368).

BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, "Kıyâmet", 49, "Tefsîr", 6; İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlak*, s. 160-161; Mâverî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Beyrut 1978, s. 240 vd., 344; Gazzâlî, *İhyâ*, III, 64-69, 286-287; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, II, 269 vd., 367-368.

MUSTAFA ÇAĞRICI

AYIN

(آیین)

Dinler tarihi, tasavvuf ve Türk dinî müsikisinde kullanılan bir terim.

Farsça asıllı bir kelime olan âyin "görenek, âdet, tarz, merasim; huy, usul, yaşayış; ibadet tarzı" mânalarına gelir. Türkçe'de Mevlevî, Bektaşî ve Alevî zümreler hariç daha çok müslüman olmayanların, özellikle de yahudi ve hristiyanların ibadet tarzları ile çeşitli tekke ve tarikatların hareket ve müsikî unsurları taşıyan dinî merasimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır.

□ DİNLER TARİHİ. Hemen hemen her dinî toplulukta tapınma niyetiyle belirli usuller çerçevesinde yapılan dinî törenlere verilen ad.

Temelde dinî inançlara dayanan ve bu inançların şekli ve fiili tezahürleri olan âyinler genellikle törenlerle icra edilir. Bu bakımdan âyinle tören arasında benzerlik ve ilişki varsa da âyinler dinî nitelikte olup tapınma amacıyla yapılan törenlerdir. Mutlaka toplu halde ve tören şeklinde yapılan âyin, belirli kural ve tarzların (rite) uygulanmasıyla gerçekleşir. Batı dillerinde âyin sırasında uyulacak kuralları ve âyinin icra tarzını ifade için kullanılan *rite* kelimesi Latince menseli (ritus) olup "kutsal âdet" demektir ve geleneklerle belirlenmiş nitelikleri bulunan davranış şeklini ifade eder. Bu kelime "tapınma, ibadet" mânasına gelen *kült* (Lat. cultus) kavramına yakın bir anlamda, geleneksel dinî davranış ve hareketleri belirtmek üzere kullanılmaktadır. Âyin bir ibadet şekliyse de toplu

halde yapılması, belirli usullere göre icra edilmesi yönünden ferdi ibadetten ayrılır. Ayrıca müsikî ve özel hareket tarzları da âyinin temel unsurlarındandır.

Dinlerde âyinler sözlü, hareketli, müzikli, ilâhili ve şarkılı bir tablo arzeder. Ayrıca âyinlerin hayat-ölüm, gece-gündüz, gökteki olaylar ve mevsimlerle ilgili ayrı bir düzeni vardır. Âyinler doğumdan ölüme, sünnet, ergenlik ve cemaate katılmadan evliliğe kadar hayatın bütününe kuşatmaktadır.

İlkel kabile dinlerinde genellikle maskeli ve boyanmış olarak danslı, şarkılı âyinler söz konusudur. Kabile mensupları, âyinlerin çeşitli tabiat olaylarının gerçekleşmesini veya tabii âfetlerden kurtuluşu sağladığına, insanla görünmez güçlerin ilişkilerini düzenlediğine inanmaktadırlar. Onlar için hayatları boyunca iç içe yaşadıkları, dinî veya sihrî nitelik taşıyan âyin sadece geleneğe bağlı ve rastgele uygulanan birtakım hareketler değildir. Çünkü âyinler gelişigüzel vesilelerle ortaya çıkan davranışlardan farklı olup belirli zamanlarda belirli vesilelerle yapılmaktadır. Ancak ilkel kabilelerdeki bütün âyinler tapınma olarak telakki edilmez. Nitekim büyü ile ilgili âyinler ayrı bir sınıf oluşturduğu gibi birçoğu da sosyal niteliklidir. İlkel kabile dinleriyle millî dinlerde doğum, ergenlik, evlenme, baba olma, yaşlılık, ölüm, yas, bereket, ziraat, yağmur, savaş, temizlenme, iyileştirme vb. vesilelerle âyinler yapılmaktadır.

En eski belgelere göre Çin'de âyinlerin sadece dinde değil içtimâî ve siyasi hayatta da önemli bir yeri olmuştur. Şang hânedanı zamanına ait (m.ö. 1500-1027), içinde ata ruhlarına yiyecek ve şarap sunulan bronz âyin kapları bulunmaktadır. Milâttan önce 1000 yıllarında Chou hânedanı döneminde, tanrılara ve ata ruhlarına tapınma maksadıyla ve doğum, evlenme, ölüm veya yas dolayısıyla ayrıntılı âyinler düzenlenmekteydi (bk. ATALAR KÜLTÜ). Konfüçyüs de (m.ö. 551-479) âyinlere çok büyük ilgi göstermiş, âyinlerin samimiyetten uzaklaşmaması, iyilik ve dürüstlüğü bir tezahürü olması gerektiğini ısrarla tekrarlamıştır (bk. KONFÜÇYÜSCÜLÜK).

Japon dinindeki âyinlerle ilgili başlıca kaynak, X. yüzyıla ait *Engişiki* adlı eserdir. Bu kaynakta yer alan âyinlerin en önemlisi büyük yiyecek sunusudur ki bir mikadonun tahta çıkması sonrasında yapıldı. Japonya'da meşhur çay törenleri de Zen Budizm'le ilgili olarak önce

bir âyin şeklinde başlamış görünmektedir. Zen rahipleri bu âyini, dinlerinin kurucusu Bodhidharma (ö. tahminî 543) heykeli önünde bir kâseden çay içerek icra ederler. Bu gelenek Japon aristokrasisinde çok önemli bir içtimâî müessesese haline gelmiştir. Bu törende çay ayrıntılı âyin ve kurallara göre hazırlanıp içilmektedir. Çay törenlerinin hedefi sıkı dostluk, saygı, huzur, zarafet, alçak gönüllülük ve temizliğin aşılmasıdır. Bütün Şinto âyinleri şu hususları içinde bulundurur: 1. Katılanların ve âyinin yapıldığı yerin temizliği; 2. Tanrının (Kami) davet edilmesi; 3. Sembolik takdimenin sunulması, Kami için şarkılar ve danslar icra edilmesi; 4. Duaların okunması; 5. Kehanet; 6. Takdimelerin geri alınması ve Kami'nin geri yollanması; 7. Topluca kutsal şenlik (ayrıca bk. ŞİNTÖİZM).

Eski Şinto âyinlerinin gayesi yiyecek sağlama, belâlardan kurtulma, çok evlâda kavuşma, tahtın veraset yoluyla intikalini güvenlik altına alma, mânevî kötülüklerden arınma idi. Japonya'da Zen Budizm'in karışık ve ayrıntılı âyinleri Japon hayat tarzlarını önemli ölçüde etkilemiştir (çay törenleri, okçuluk ve çiçek tanzimi gibi).

Hinduizm'de evde ya da tapınakta âyinler düzenlenir. Cemaat şart olmamakla beraber tapınaktaki âyinlerde rahipler veya diğerleri tanrılara sunularda bulunur, dans ederler. Meselâ üst kastlarda bulunanların evlenmelerinde evde veya başka toplantı yerlerinde düzenlenen törenlerde Veda ilâhilerine yer veren âyinlerin büyük bir yeri vardır. Veda'ların ilk devresinde en önemli âyinler kurban âyinleri idi. Brahmanlar bu konuda ayrıntılı törenler yaparlardı. Önceleri at kurban edilirken zamanla hayvan kurbanı ortadan kalktı. Eski devredeki kurban âyinlerinde hem tapınakta hem de evde ateşin merkezî bir önemi vardı. Ateş kutsal görülür, kurban âyini onsuz yapılamazdı. Kurban salonunun güney girişinde atalara tâzimi ifade etmek ve kötü ruhları kovmak için ateş bulundurulurdu. Bir öğrenci kutsal yola çağırılıp işe başladığında eline ateş verilir ve o bununla sunuda bulunurdu. Cenaze ateşi de ayrı bir âyin gerektirirdi. Böylece ateş ilâhî Agni için çeşitli şekillerde âyinler yapıldı. Âyinler sırasında brahmanlar soma adı verilen ve uyuşturucu etkileri olan bir kutsal bitki kullanırlardı (ayrıca bk. HİNDÜİZM).

Türkler'in müslüman olmadan önceki dinlerine göre uyguladıkları âyinler, be-